

Natur i lyrikk og følelser

Menneskets forhold til natur sett gjennom dikterkunsten

Mari Eldegard Heie

Vestby Videregående Skole

Forord

Hva styrer oss mennesker? Hva ligger til grunn for valgene vi tar? Er vi rasjonelle vesener styrt av fornuft, eller drives vi av følelser og instinkter? Disse spørsmålene har alltid forundret meg, spesielt i situasjoner der konsekvensene av våre valg vil være store.

Vårt møte med klimakrisen og verdensomspennedene kollaps av økosystemer er en slik avgjørende situasjon. Våre valg og våre handlinger vil få avgjørende betydning for nålevende og kommende generasjoner av alle arter. I denne sammenheng søker jeg nye perspektiver på hva som ligger til grunn for vår behandling av naturen.

Store spørsmål har ikke alltid store svar. Ofte er svaret oppstykket, og bitene kan settes sammen på ulike måter. Som så ofte i forskning, søker jeg i dette prosjektet å forstå en liten del av et større bilde. Mitt håp er å utvide vår forståelse av hvordan menneskets rasjonalitet kan påvirkes av subjektive følelser og erfaringer. Dersom vi ønsker å gjennomføre fornuftige og gode valg, bør vi være våre egne begrensninger bevisst.

Arbeidet med dette prosjektet har til tider vært frustrerende og forvirrende, men først og fremst oppslukende og interessant. Forskningen har ikke bare økt min interesse for temaet, men også gjort meg mer oppmerksom på hvordan flere fagfelt, med ulike metodiske innfallsvinkler, kan gi bedre forståelse av et tema.

Jeg ønsker å rette en spesiell takk til lærer Marita Kristiansen og forskerkontakt Benjamin Yazdan. Deres veiledning har utvidet min horisont, og holdt meg på riktig spor gjennom prosjektet. Jeg ønsker også å takke bibliotekarene ved Vestby videregående skole, samt venner og familie. Deres råd og støtte har vært til stor hjelp både i og utenfor prosjektet.

- Mari Eldegard Heie, 31.03.2022
Vestby videregående skole

Innhold

Introduksjon	4
Metode og teori	5
Analyse	8
Kulturelt innhold	8
<i>Kunstens muligheter for forening</i>	8
<i>Religion</i>	9
<i>Teknologi</i>	11
<i>Dynamikk i natur og kultur</i>	12
Autonomi og kunstnerisk utførelse	13
<i>Visuell utforming og musikalitet</i>	13
<i>Språk</i>	14
<i>Stemning</i>	15
Konklusjon.....	17
Refleksjoner over forskningsprosjektet	19
Kilder	20
Vedlegg	22

Introduksjon

Klima- og miljøkrisen er en økende trussel for verdenssamfunnet. Den siste rapporten fra FNs klimapanel viser at det kreves umiddelbare, målrettede og drastiske handlinger. (Wegger & Havstam, 2022) Vår industrialisering av samfunnet, våre økonomiske systemer og våre teknologiske fremskritt har kanskje ledet oss lengre vekk fra naturen enn noen gang før. Samtidig har vi observert en økende interesse for natur gjennom litteratur og kunst. (Abusland et al., 2020) Kanskje har vår endrede livsstil, sammen med tap av natur, gitt oss nye perspektiver på forholdet mellom natur, menneske og samfunn? Naturvitenskapen gir oss svar på hvordan vi må handle for å bevare en jord med stabilt klima og høy biodiversitet. På tross av dette, er kanskje våre subjektive følelser for naturen like viktige som fornuften når vi avgjør hvordan, og hvor raskt, vi vil reagere.

Med utgangspunkt i refleksjonene ovenfor har jeg vendt meg mot kunsten i søken etter svar på om nordmenns persepsjon av naturen har endret seg i løpet av industrialiseringen av det norske samfunnet. Dette spørsmålet har ledet meg til Henrik Wergeland (1808-1845) og Rolf Jacobsen (1907-1994) – to av Norges fremste diktere fra henholdsvis romantisk og modernistisk tradisjon. Naturen som motiv og tema er gjennomgående i deres lyriske verker. Hver på sin tid var Wergeland og Jacobsen sentrale samfunnsdebattanter, og deres engasjement lever videre i tekstene deres den dag i dag. Problemstillingen jeg ønsker å finne svar på i dette forskningsprosjektet, er om forholdet mellom natur og kultur blir fremstilt ulikt i Henrik Wergelands dikt «Den første Sommerfugl» fra tidsskriftet *Statsborgeren* utgitt i 1837 og Rolf Jacobsens dikt «Landskap med gravemaskiner» fra diktsamlingen *Hemmelig liv* utgitt i 1954.

Naturens rolle er sentral i primærlitteraturen. I «Den første Sommerfugl» møter vi en dikterisk persona som ser en sommerfugl utenfor vinduet en tidlig vår. Av frykt for at den skal fryse, ber dikter-jeget sommerfuglen inn til seg. Tanken om sommerfuglens nærvær bringer det lyriske jeget trøst og inspirasjon. Stemningen i diktet skifter vekselvis fra mismot og ensomhet, til håp og glede, der de positive følelsene er knyttet til naturens tilstedeværelse. I «Landskap med gravemaskiner» observerer det lyriske subjektet en fatal ødeleggelse av natur, og stemningen preges av sinne, fortvilelse og frykt. Naturens fremtredende rolle i de to diktene øker interessen for en økokritisk analyse.

Metode og teori

Metoden som benyttes i denne oppgaven, er en komparativ økokritisk nærlesing av "Den første Sommerfugl" og "Landskap med gravemaskiner". Forholdet mellom natur, kulturelt innhold og kunstnerisk utførelse vil stå sentralt. Ifølge *Litterær analyse – en innføring* av Per Andersen og Gitte Mose eksisterer ingen utbredt enighet om hva som er litteraturvitenskapens grunnlagsbetingelser og målsettinger. Derfor er kommunikasjon av teoretiske og metodiske betingelser avgjørende for forskningens kvalitet og overførbarhet. (Andersen et al., 2012, s. 18) Dette forskningsprosjektet søker en dypere forståelse av synet på natur og kultur som kommer til uttrykk i de lyriske verkene. I denne typen arbeid er naturvitenskaplige, empiriske og kvantitative metoder uegnede. Den humanistiske vitenskapen gir oss derimot en adekvat metode innenfor hermeneutikken. I motsetning til andre metoder innen humaniora stiller ikke hermeneutikken krav til personvern, da informanter ikke vil være involvert. Andre forskningsetiske aspekter som etterprøvbarehet og objektivitet må derimot diskuteres ved bruk av en hermeneutisk metode. (Alnes, 2020)

Hermeneutisk metode søker å forstå meningsinnholdet i en tekst med utgangspunkt i kunnskap om forholdene rundt tekstens tilblivelse. Ettersom en meningsfull hermeneutisk fortolkning alltid vil springe ut fra en viss forhåndskunnskap, føyes metode sammen med bakgrunn og teori. Gjentatte analyser av tekstmaterialet vil kunne utvide leserens intellektuelle synsrand og gi nytt rom for tolkning. Likevel vil en hermeneutisk analyse alltid være påvirket av en viss subjektivitet gjennom forskerens «individuelle, nasjonale og kulturelle arv og bakgrunn». (Alnes, 2020) I dette prosjektet har jeg etterstrebet saklighet og objektivitet, men min synsrand kan blant annet være påvirket av mitt naturentusiastiske og ikke-religiøse verdensbilde, samt mine forventninger i møte med litteraturen. Avstanden mellom vår tid og tiden til Wergeland og Jacobsen kan gi forskningen et større kulturhistorisk perspektiv, men kan også være til hinder for å tolke tekstene slik de opprinnelig var ment. Videre er det viktig å nevne at en kvalitativ metode ikke vil kunne gi noen helhetlig vurdering av det romantiske og modernistiske synet på kultur og natur. Likevel kan den kvalitativ-komparative nærlesingen belyse fremstillinger av natur og kultur som har vært rådende.

Valg av lyrisk primærlitteratur gir grunnlag for felles fokuspunkter i analysen. Atle Kittang og Asbjørn Aarseth skriver, i sin innføring i diktanalyse *Lyriske strukturer*, at lyrikkens enhetlige karakter realiseres ved en gjennomført stemning eller tone. (Kittang & Aarseth, 1998, s. 30) Videre skriver Andersen og Mose at «lyrikk bærer kanskje først og fremst preg

av at den nettopp *ikke bare* peker tilbake på virkeligheten» og at «Den språklig skapte enheten (...) har en tendens til å gå forut for enhver virkelighetsreferanse». (Andersen et al., 2012, s. 61-62) Med andre ord kan lyrikk være godt egnet til å belyse en dypere, mer abstrakt og følelsesbasert persepsjon av natur og kultur. Tanken om lyrikkens autonomi vokste fram i romantikken, og har siden fått stor betydning for litteraturteori. (Stengrundet, 2018, s. 21) En autonom betraktningsmåte anser innhold, form, språk og stemning som en enhet, og kobles ofte sammen med en tekstintern tilnærming. Metoden i dette prosjektet vil i hovedsak være tekstintern. En tekstekstern, heteronom tilnærming vil imidlertid også benyttes for å vurdere tekstene i kulturhistorisk kontekst. (Andersen et al., 2012, s. 19)

Forfatterne av primærlitteraturen i dette prosjektet, Henrik Wergeland og Rolf Jacobsen, har en liknende geografisk og kulturell bakgrunn. Begge tilbrakte store deler av oppveksten og livet i naturpregede omgivelser på Østlandet. (Sejersted, 2021) (Wærp, 2019) I et intervju på 1980-tallet beskrev Jacobsen naturens rolle i barndommen sin: «Jeg har vokst opp i det grønne, under en stor himmel, under stjernene, med månen og gresset (...) Min trøst fikk jeg utendørs, tror jeg fikk morserstatning blant fugler og blomster og andre uger». (Karlsen, 1993, s. 14) Både Wergeland og Jacobsen studerte i Oslo, og de var aktive på venstresiden av politikken som samfunnsdebattanter, journalister, redaktører og forfattere. Videre var begge kristne, men deres forhold til religion kan ha vært ulikt: Mens Wergeland var en aktiv forkjemper for religion- og ytringsfrihet, ble Jacobsen dømt som overbevist nazist for journalistikk publisert under 2. verdenskrig. Nazistiske holdninger har imidlertid ikke preget Jacobsens diktning hverken før eller siden. Sist, men ikke minst, ønsket forfatterne å opplyse samfunnet de levde i. (Myklebust, 2020) (Sejersted, 2021) (Wærp, 2019) Forfatternes geografiske og kulturelle fellestrekk reduserer antall variabler i forskningen, og gjør det mer sannsynlig at eventuelle ulikheter mellom «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» gjenspeiler en utvikling over tid.

Som nevnt innledningsvis, har vi observert en økende interesse for natur i litteratur og kunst. Sammen med sine medforfattere, trekker Åsa Abusland frem romantikken som naturens litterære høydepunkt i tiden før 1850. (Abusland et al., 2020) I dette prosjektet vil jeg forholde meg til romantikken i perioden 1790-1850 med «vekt på naturen, følelsene, individet og det originale». (Hagen, 2022) Kunstnerne hyllet naturen og følelsene, hvilket de plasserte over samfunnet og fornuften. (Abusland et al., 2020) Innenfor disse rammene regnes Wergeland som en sentral romantisk dikter, men med opprørske innslag av

rasjonalisme, realisme og satire peker han også ut over sin egen tid. (Sejersted, 2021) Utover 1900-tallet vokste modernismen frem, og kunstretningen finnes fremdeles den dag i dag. Et vanlig motiv i modernismen er menneskets dårlige behandling av naturen. (Abusland et al., 2020) Rolf Jacobsen skrev seg inn i tradisjonen med «samfunnskritikk og kritikk av kunstnerisk metode og praksis» via «et eksperimentelt formspråk og en livsfølelse preget av storby og fremmedgjøring». (Hagen, 2021) (Karlsen, 1993, s. 63) Forholdet mellom, og ikke minst sammenstillingen av, det «naturlige» og det «moderne» er gjennomgående i Jacobsens forfatterskap. (Wærp, 2019) Interessen for økokritisk litteratur og forskning har siden økt frem til i dag. Hva som ligger til grunn for denne utviklingen, vil ikke dette prosjektet kunne besvare. Tanken om at utviklingen skyldes industrialisering og tap av natur er utbredt, men også andre forhold som krig, økonomi og politiske systemer kan være en del av det store bildet. (Abusland et al., 2020) (Reed, 2018, s. 20) På bakgrunn av denne utviklingen, er min hypotese at forholdet mellom kultur og natur i «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» vil være ulikt.

Analyse

Den komparative nærlesingen av «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» vil utforske to hovedpunkter: Forholdet natur og kulturelt innhold og forholdet mellom natur og kunstnerisk utførelse av diktene. Forskningen vil ta utgangspunkt i en definisjon av kultur som menneskers abstrakte og konkrete skaperverker gjennom blant annet kunst, religion og teknologi.

Kulturelt innhold

Kunstens muligheter for forening

Et grunnproblem for all kunst, er om gjenskapelser kan yte virkeligheten rettferdighet. «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» uttrykker ulike holdninger til om kulturen og kunsten kan nærme seg naturen. I «Den første Sommerfugl» er ønsket om å minimere avstanden mellom dikterkunst og natur tydelig. Naturen som kilde til inspirasjon trer for eksempel frem når den dikteriske personaen taler til sommerfuglen i strofe fem: «Fly ind, og sæt dig på min Pen! / Da bli'r den from som du igjen». Bruken av ordet «igjen» er interessant i denne sammenhengen, og kan antyde at Wergeland søker mot noe som var, noe opprinnelig og naturlig. I «Landskap med gravemaskiner» kan vi også finne tanken om en naturlig opprinnelse i strofe tre: «(...) for de har ingen strupe mer, bare en diger / kjeft og en rumlende mage (...)». Ordet «mer» antyder at en fordervet samtid står i kontrast til en naturlig fortid. I motsetning til et ønsket positivt møte mellom natur og kultur i «Den første Sommerfugl» er altså møtet mellom kultur og natur i «Landskap med gravemaskiner» negativt.

Kulturens evne til å forstå naturen er avgjørende for kulturens evne til å nærme seg naturen via kunst. Den negative stemningen i «Landskap med gravemaskiner» antydes å være forårsaket av menneskenes og kulturens blindhet for naturen. I strofe én står det for eksempel: «(...) Gud hjelpe meg for en skapning på dem. Hoder / uten øyne og øynene i bakken». Her finner man en kontrast mellom å ikke ha øyne og å ikke bruke øyne man har. Kanskje kan dette være et uttrykk for at kunsten og kulturen aldri vil klare å gjenskape det opprinnelige og naturlige som ødelegges, fordi menneskene og kulturen er blinde. Det åpnes imidlertid også en liten mulighet for at øynene kan vendes opp fra «bakken» og mot naturen før naturen går tapt. I «Den første Sommerfugl» fremstår derimot kulturen, gjennom det

lyriske subjektet, som forståelsesfull for naturen. Det lyriske jeget sier for eksempel til sommerfuglen i strofe ni: «Jeg ene er, / ei tænker meer end du; kun ser» og i strofe 23: «Jeg dig forstaar». Dette kan tolkes som at kulturen er i stand til å se naturens behov. I tillegg kan den dikteriske personaens ønske om å hjelpe sommerfuglen vitne om en verdsetting av naturen. Alt i alt kan vi altså se at mens «Den første Sommerfugl» prøver å nærme seg naturen via forståelse, drives ødeleggelsene i «Landskap med gravemaskiner» av kulturens manglende forståelse for naturen. Dermed fremstår avstanden mellom kultur og natur som mindre i «Den første Sommerfugl» enn i «Landskap med gravemaskiner».

Avstanden mellom natur og kultur i diktene er trolig gjenspeilet i diktenes svar på om det er mulig for kunsten å forene kultur og natur. Siste strofe av «Landskap med gravemaskiner» kan tolkes som et spørsmål ved om det er mulig å dikte om natur overhodet: «Uten struper, uten stemmebånd og uten klage». Dersom diktet ikke klarer å formidle sitt budskap ved å nærme seg naturen og virkeligheten til en viss grad, vil også diktet være uten samfunnskritikk, uten stemmebånd og uten klage. I likhet med «Landskap med gravemaskiner», gir ikke «Den første Sommerfugl» noe entydig svar på om den idealiserte foreningen av kultur og natur er mulig. Motivet kan betraktes som en metafor på forholdet mellom kultur, natur og kunst. Kulturen er representert ved dikterisk persona, naturen er sommerfuglen, og kunsten er vinduet som kulturen åpner i ønske om å komme i kontakt med naturen. Spørsmålet om sommerfuglen vil fly inn gjennom vinduet til det lyriske subjektet, blir stående ubesvart. Til tross for at ingen av diktene gir et entydig svar på om kultur og natur kan forenes, stiller «Den første Sommerfugl» seg nærmere, og mer positiv til, en mulig forening enn «Landskap med gravemaskiner». Forestillingen om naturens opprinnelighet, som kommer til syne i begge diktene, kan kobles sammen med religiøse undertoner.

Religion

Som tidligere nevnt var både Wergeland og Jacobsen kristne, og religionen skinner gjennom i verkene deres. I «Den første Sommerfugl» finner vi en eksperimentell allusjon til skapelsesberetningen fra *Bibelen* i strofe tolv til 15, med naturen i fokus. I strofe 13 blir sommerfuglens forhold til naturen og skaperverket beskrevet: «Som paa et færdigt Maleri / det siste Hendstrøg av Geni / du, først da alt var skabt, blev givet / af Skaberfantasien Livet». Sammenlikningen av guddommelig natur og kunst indikerer at kulturen kan nærme seg Gud ved å fange en ideell natur i kunsten. I «Landskap med gravemaskiner» skaper allusjonen til

Bibelen en mer dyster stemning. Om fordervelsen av naturen stilles et retorisk spørsmål i strofe tre: «Er dette et slags helvete?». I *Bibelen* er helvete et sted for straff og evig pinsel med ugunstig klima og røyk. Hensikten, tidsaspektet og de fysiske beskrivelsene av helvete finner vi igjen i den femte strofen: «De har blindede øyner og lenker om føttene. / De skal arbeide i århundrer og tygge blåklukkene / om til asfalt. Dekke dem med skyer av fet ekshaust / og kald sol fra projektører». Allusjonene forutsetter en kulturell tilknytning mellom dikter og leser, og kan fremme en ønsket stemning og felles forståelse av diktenes budskap. I tillegg kan allusjonene indikere at det kanskje er andre fellestrekk mellom natursynet i *Bibelen* og natursynet i diktene.

Kristen lære gir mennesket en forvalterrolle og et ansvar for naturen. Forvalterrollen finner vi igjen i «Landskap med gravemaskiner». I første strofe trer det frem et poetisk subjekt underlagt Gud: «De spiser av skogene mine (...) Gud hjelpe mig for en skapning på dem (...)». I utdraget antydes det at naturen eies av det poetiske subjektet, og at subjektet observerer en forsømmelse av naturen som avviker fra Guds vilje. Eventuelt kan dette tolkes som en personifisering av naturen, der naturen selv taler gjennom det lyriske subjektet. Eksempelet gir uttrykk for at kulturen forsømmer sitt ansvar for naturen, og at både natur og kultur vil lide under forsømmelsen. Dette bidrar i stor grad til diktets dystre stemning. I likhet med «Landskap med gravemaskiner», har kulturen og naturen i «Den første Sommerfugl» en felles interesse av at kulturen viser omsorg for naturen. Dette kommer blant annet frem i strofe fire: «Flyv ind, du søde lille Gjest! / Vi begge feire vil en Fest. (...)». I motsetning til «Landskap med gravemaskiner», er imidlertid forvaltningen betinget av naturen i «Den første Sommerfugl», og stemningen er langt mer positiv. Dette kan kobles opp mot romantikkens panteistiske tankegang om at naturen er gjennomstrømmet av Guds ånd. (Børresen et al., 2021, s. 69) Strofe elleve eksemplifiserer naturens selvstyring ved å besjele sommerfuglen: «Flyv, første Sommerfugl, flyv ind! / Nei, flyv du efter eget Sind!» og i strofe ni stiller den dikteriske personaen seg ydmyk til sommerfuglens tanke: «(...) Jeg ene er, / ei tænker meer end du; kun ser, (...)». Dette kan tolkes som at kulturen er den gudommelige naturen underlegen. Vi kan altså se et skille mellom Wergeland og Jacobsen når det gjelder maktforholdet mellom naturen og kulturen, men begge antyder at kulturen berikes av ansvarlighet og respekt for naturen. I begge diktene er teknologi avgjørende for kulturens forvaltning av natur.

Teknologi

En av de største forskjellene mellom samfunnet til Wergeland i 1837 og samfunnet til Jacobsen i 1954 var kanskje teknologien. I forhold til «Landskap med gravemaskiner», er teknologiens rolle i «Den første Sommerfugl» mindre fremtredende, men likevel tilstedeværende. For eksempel markerer vinduet mellom den dikteriske personaen og sommerfuglen både et skille og en åpning mellom kultur og natur. I første strofe anbefaler dikter-jeget sommerfuglen: «Varm dig ved Vindusrosens Kind!». Teknologien later til å være underlagt det lyriske subjektets kontroll og ønske om å hjelpe naturen og sommerfuglen. På liknende vis er teknologien i «Landskap med gravemaskiner» også underlagt en menneskelig kontroll.

Da «Landskap med gravemaskiner» ble skrevet, hadde mennesker erfart hvor nyttig og frigjørende teknologien kunne være, men også hvilket potensielt destruktivt maktmiddel teknologi var. Diktet fremstiller teknologi som ødeleggende i første strofe: «Seks gravemaskiner kom og spiste av skogene mine. / Gud hjelpe mig for en skapning på dem». Her er det imidlertid ikke teknologien og gravemaskinene som råder, men en menneskelig skaper bak teknologien. Det er denne skapningen det lyriske subjektet uttrykker et ønske om beskyttelse fra, og som dermed fremmer diktets truende stemning. Med andre ord tillegges ikke teknologien ansvaret for ødeleggelsene, men fratas sin selvstyring på lik linje med naturen.

Videre i «Landskap med gravemaskiner» trer det frem en sammenstilling av teknologi og natur, blant annet i strofe fem: «De har blindede øyner og lenker om føttene». Pronomenet «de» sammenfatter vadefuglene og pelikanene omtalt i strofe fire med gravemaskinene omtalt i strofe én til tre. De menneskelige skapningene omtalt i første strofe kan også være en del av sammenfatningen, og på denne måten bli offer for ødeleggelsene de selv forårsaker. Sammenstillingen av teknologi og natur forsterkes av at gravemaskinene i strofe to og tre beskrives som skadede pelikaner og vadefugler: Gravemaskinene har «(...) kjeftene på lange skaft (...) ingen strupe mer, bare en diger / kjeft og en rumlende mave». Ifølge *Store norske leksikon* er pelikanen mange steder et symbol på oppofrelse og omsorg. (Helberg, 2022) Sammen med den metaforiske sammenstillingen av pelikaner og gravemaskiner, forsterker denne symbolikken offerrollen til naturen.

Alt i alt kan vi se at teknologien i både «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» er underlagt kontroll fra menneskelige skapninger. Bruken av teknologi er

derimot forskjellig i de to diktene. Mens teknologi hjelper naturen i «Den første Sommerfugl», ødelegger teknologi natur i «Landskap med gravemaskiner». Kulturens tilnærming til naturen via teknologi fører oss tilbake til spørsmålet om natur og kultur kan forenes. Ettersom begge diktene åpner for en mulig forening, må naturen og/eller kulturen være dynamiske for at en fremtidig fysisk eller abstrakt forening skal kunne forekomme.

Dynamikk i natur og kultur

I motsetning til kristen lære, som tillegger naturen en guddommelig opprinnelse, fremstiller natur- og samfunnsvitenskapen både natur og kultur som dynamiske prosesser.

(Artsdatabanken, 2019) (Dahl, 2018) (Egeland, 2020, s. 4) Om naturen fremstilles som dynamisk eller statisk i de lyriske tekstene, kan altså belyse naturens nærhet til det guddommelige eller naturvitenskapelige. I både «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» møter vi et skille mellom kultur og natur. Ettersom ingen av diktene utelukker et fremtidig møte mellom kultur og natur, åpnes muligheten for at naturen og/eller kulturen er dynamisk. Hva som er dynamisk, kan ha betydning for maktforhold og grad av konflikt i diktene.

Dynamikken i de to diktene er ulik. I «Den første Sommerfugl» kan vi se et ønske fra det lyriske subjektet om at kulturen skal nærme seg en ideell natur gjennom blant annet kunst. Dette kan tyde på at naturen i «Den første Sommerfugl» står fast, mens kulturen er dynamisk. I «Landskap med gravemaskiner» rokker derimot kulturens ødeleggelse både ved natur og kultur. Alt i alt kan det altså se ut til at kulturen er dynamisk i begge diktene, mens naturen er statisk i «Den første Sommerfugl» og dynamisk i «Landskap med gravemaskiner». For «Den første Sommerfugl» styrker dette ideen om at kulturen er underlegen en idealisert og gudskapt natur. At både naturen og kulturen er dynamiske i «Landskap med gravemaskiner», kan kobles opp mot et mer moderne og vitenskapelig natursyn som muligens gir et jevnere maktforhold mellom kultur og natur. Tapet av naturens opprinnelse skaper imidlertid også en ubalanse i diktet som gjengis i formen til «Landskap med gravemaskiner».

Autonomi og kunstnerisk utførelse

Så langt har denne analysen tatt utgangspunkt i hvordan innholdet belyser forholdet mellom kultur og natur i «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner». Med utgangspunkt i innholdet, kan vi nå ta fatt på diktenes kanskje mest sentrale uttrykk for kunst og kultur. Som tidligere nevnt slo ideen om det autonome diktet rot i romantikken, og har blitt videreført i senere lyrikk og litteraturteori. (Stengrundet, 2018, s. 21) (Andersen et al., 2012, s. 59) Den videre analysen vil undersøke hvordan diktenes form og språk belyser tilnærming til kultur, kunst og natur.

Visuell utforming og musikalitet

Den visuelle utformingen av «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» gjenspeiler innholdets uttrykte forhold mellom kultur, kunst og natur. «Den første Sommerfugl» består av fire deler med strofer på fast form. Hver strofe har fire verselinjer med par av enderim. Dette skaper en melodisk symmetri som, i sammenheng med den dikteriske personaens ønske om å forene kultur og natur, kan betraktes som et forsøk på å gjenskape en idealisert harmoni tillagt naturen. En viss ubalanse er imidlertid også å finne. Diktet er delt i fire deler med henholdsvis syv, fire, fire og ti strofer. Bruddet med den faste formen viser muligens at en harmonisk forening av kultur og natur betviles. En annen tolkning er at bruddet tillegger naturen en kompleksitet og disharmoni. Formen til «Landskap med gravemaskiner» er mer fri og mindre melodios enn «Den første Sommerfugl». Annenhver strofe har henholdsvis fire og to verselinjer uten enderim, med ulike lengder og enjambement på ulike steder i setningene. Siste strofe skiller seg ut med én verselinje. På samme måte som antall strofer i «Den første Sommerfugl», kan den frie formen vise til at dikteren betviler en harmonisk og balansert forening av kultur og natur. Eventuelt kan formen symbolisere en balanse i naturen som er tapt, eller står i fare for å gå tapt. Den visuelle formen står i sammenheng med diktenes musikalitet.

Sammen med form, bidrar virkemidler som enjambement, enderim og gjentakelser til rytme og musikalitet. Ettersom «Landskap med gravemaskiner» har en fri form uten enderim, er enjambementenes hovedfunksjon å styre hva som blir tillagt mest fokus av leseren. For eksempel brukes trolig enjambement bevisst i strofe fire: «For vadefugler. For de altfor kloke / pelikaner». «Pelikaner» er det eneste ordet i diket som blir stående på en egen linje. På

denne måten blir den følgende sammenstillingen av gravemaskiner og pelikaner fremhevet. I «Den første Sommerfugl» er trolig enderim og rytme avgjørende for plassering av enjambement. Videre bidrar gjentakelser til musikalitet i begge diktene. I «Den første Sommerfugl» gjentas utropet «flyv ind!» i strofe 1, 4, 5, 9, 11 og 16. Gjentakelsene gjør motivet til en rød tråd gjennom tankesprangene i diktet. I «Landskap med gravemaskiner» fremhever gjentakelser gravemaskinenes inngrep i naturen i strofe én: «De spiser av skogene mine. / Seks gravemaskiner kom og spiste av skogene mine». Rytmen som skapes, kan vise til kulturens og industriens gjentakende ødeleggelse av natur. Alt i alt later det til å være en sammenheng mellom form og innhold ved at «Den første Sommerfugl» i større grad enn «Landskap med gravemaskiner» prøver å nærme seg en idealisert natur via en fast og melodisk form. Muligens er en liknende sammenheng å finne i det anvendte språket.

Språk

I likhet med flere andre kulturelle aspekter, ble det norske språket endret i perioden mellom skrivingen av «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner». På sin tid, i romantikken, var språket til Wergeland regnet som opprørsk. Kunstretningen Jacobsen skrev seg inn i, modernismen, preges også av et eksperimentelt språk. (Hagen, 2021) (Sejersted, 2021) Språket i «Landskap med gravemaskiner» kjennetegnes av en enkel snakketone. For eksempel brukes muntlige, ufullstendige setninger i strofe fire: «For vadefugler. For de altfor kloke / pelikaner?». På samme måte som form og innhold, kan det enkle og muntlige språket naturen beskrives med både være et tegn på kulturens inngrep i naturen, og et tegn på at naturen kanskje ikke kan gjengis i kunsten. Den fastere formen samt enderimene gjør språket i «Den første Sommerfugl» mindre muntlig, men utrop som «flyv ind! flyv ind» i første strofe bidrar til en større grad av muntlighet. Sammenføyingen av en fast form med et muntlig språk kan tolkes som at en bredere kultur kan bringes inn i kunsten. På den måten er kanskje kulturens mulige vei til naturen gjennom kunsten åpen for et større publikum, hvilket gjenspeiles av innholdet i strofe 23: «Du venter paa en bedre Vaar. / Du finner den hos mig; den naaes / af Alle, hvor de kun forstaaes». I tillegg styrkes tolkningen av Wergelands engasjement for folkeopplysning, og at «Den første Sommerfugl» først ble publisert i det politiske magasinet *Statsborgeren*, kjent for sine mange angrep på embetsstanden. (SNL, 2018) (Ystad, 2009) Tanken om at alle har mulighet til å bli beriket av naturen står i kontrast

til «Landskap med gravemaskiner», der naturens rikdom står i fare for å gå tapt. En annen sentral side ved språket i de to diktene er bruken av språklige virkemidler.

Mangfoldigheten til det anvendte språket, blant annet gjennom språklige virkemidler, kan speile tilbake på en tanke om naturens egen mangfoldighet. I «Den første Sommerfugl» er allusjonen til *Bibelen*, besjelingen av sommerfuglen, metaforer og sammenlikninger av kunst og natur allerede nevnt. I tillegg trer det frem kontraster mellom varme og kulde og ro og uro i for eksempel strofe 18: «(...) det Solskin er kun Vinterens Smilen, / den Lunkenhed kun Stormens Hvilen». I eksempelet personifiseres også vinteren og stormen til å kunne smile og hvile. Når det gjelder «Landskap med gravemaskiner» er allusjonen til *Bibelen*, pelikanen som symbol, personifiseringen av natur og den metaforiske sammenstillingen av gravemaskiner og pelikaner omtalt. Videre brukes personifisering for å vekke gravemaskinene i til live i den lyriske handlingen, blant annet i første strofe: «Seks gravemaskiner kom og spiste av skogene mine», og i strofe fire blir pelikanene blir besjelt: «For vadefugler. For de altfor kloke / pelikaner». Kontraster, for eksempel mellom liv og død, står også sentralt som virkemiddel. Alt i alt trer mange av de samme språklige virkemidlene frem i «Landskap med gravemaskiner» og «Den første Sommerfugl». Språkets variasjon og kreativitet i de to diktene kan kanskje være en gjenspeiling av naturens skønne og guddommelige opprinnelighet. Bruken av virkemidlene fremmer diktens stemning.

Stemning

I tråd med den lyriske sjangeren, realiseres trolig den enhetlige karakteren til «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» ved en gjennomført stemning. (Kittang & Aarseth, 1998, s. 30) «Den første Sommerfugl» er preget av stemningsomslag, for eksempel mellom strofe tre og fire. I strofe tre fokuseres det på vårens truende, men lokkende, kulde: «(...) det Hvide, som langs Gjerdet skinner, / ei Somrens Snefann af Jasminer», mens i strofe fire skifter fokuset over til samholdet mellom det lyriske jeget og sommerfuglen: «Flyv ind, du søde lille Gjest! / Vi begge feire vil en Fest (...)». Tydelige stemningsomslag i «Den første Sommerfugl» fremhever konflikten mellom varme og harmoniske krefter mot kalde og disharmoniske krefter, og gjenspeiler muligens den tidligere diskuterte konflikten mellom harmoni og disharmoni i diktets form. I tillegg bidrar stemningsomslaget i eksempelet ovenfor til å styrke ønsket om at kulturen og naturen, gjennom sommerfuglen og den dikteriske personaen, skal finne sammen. Hos Jacobsen kan man finne noe av den samme

spenningen, men i «Landskap med gravemaskiner» later stemningen til å være mer gjennomgående preget av negative følelser som ubehag, fortvilelse og frykt. Eksempler på negativt ladde uttrykk er blant annet: «Gud hjelpe mig for en skapning på dem» fra første strofe, «Er dette et slags helvete?» fra tredje strofe, «(...) blindede øyner og lenker om føttene» fra strofe fem og «Uten struper, uten stemmebånd og uten klage» fra den siste og sjette strofen. Den dystre stemningen fremhever ubalansen i formen til «Landskap med gravemaskiner», og gjenspeiler diktets gjennomgående tvil til om kultur og natur kan forenes. Stemningen i «Landskap med gravemaskiner» fremstår altså som mer jevnt dyster i forhold til den mer svingende stemningen i «Den første Sommerfugl», og vi kan se at de gjennomførte stemningene fremmer diktenes autonomi og enhetlige karakter.

Konklusjon

Målet for dette forskningsprosjektet var å finne svar på om forholdet mellom natur og kultur blir fremstilt ulikt i Henrik Wergelands «Den første Sommerfugl» fra 1837 og Rolf Jacobsens «Landskap med gravemaskiner» fra 1954. Gjennom en tekstintern tilnærming har jeg med den økokritiske komparative nærlesningen analysert diktene innhold, form og autonomi. Analysen har avdekket flere sentrale forskjeller, og likheter, mellom diktene.

I både «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» bringes naturen inn i kulturelle og religiøse tradisjoner. Språk og innhold fremhever paralleller til kristen lære, og kulturen tillegges dermed en forvalterrolle og et ansvar for en idealisert natur av guddommelig opprinnelse. Dette kan indikere at naturkonsepsjonen til Wergeland og Jacobsen bygger på en felles kulturhistorisk kontekst, hvilket kan sees i sammenheng med forhåndskunnskapen om forfatternes liv. Til tross for at begge diktene tillegger naturen en guddommelig opprinnelse, er den videre fremstillingen av forholdet mellom natur og kultur forskjellig i de to verkene.

I motsetning til kristendommens rolle, er teknologiens rolle i «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» ulik. «Den første Sommerfugl» fremstiller teknologien som hjelpsom for natur og kultur, og teknologien styres av en menneskelig vilje. I «Landskap med gravemaskiner» er også teknologien menneskestyrt, men her misbrukes teknologien til å forderve natur og kultur. Forskjellene i synet på teknologi som kommer til uttrykk i de to diktene, gjenspeiles i diktene stemning.

Stemningen i de to diktene kan knyttes til naturens tilstand og rolle. I «Den første Sommerfugl» uttrykkes et ønske om å forene kultur og natur. Generelt er stemningen positiv og troen på en forening sterk. Samtidig kan skiftende stemning, samt innslag av disharmoni, antyde et mer komplekst syn på forholdet mellom natur og kultur. Stemningen i «Landskap med gravemaskiner» er derimot mer dyster, og det katastrofale møtet mellom kultur og natur uttrykker en pessimistisk holdning til en abstrakt og følelsesmessig forening av kultur og natur. De ulike stemningene kan indikere at Wergeland og Jacobsen hadde ulike perspektiv naturen. Dypere forståelse av disse ulike perspektivene, kan vi finne ved å undersøke naturens dynamiske egenskaper som kommer til uttrykk i diktene.

Ettersom både «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» åpner for en forening av natur og kultur, åpner de også for å tillegge naturen og/eller kulturen dynamiske

egenskaper. I «Den første Sommerfugl» viser form og innhold at kulturen strever for å nærme seg naturen, hvilket indikerer at kulturen er dynamisk, mens naturen er statisk. I «Landskap med gravemaskiner» rokker derimot kulturens teknologiske inngrep ved naturens opprinnelighet, og derfor fremstilles både kultur og natur som dynamiske. Dette stiller spørsmål ved en harmonisk forening av natur og kultur, og skaper, sammen med formen, en ubalanse i diktet. Muligens kan de to ulike fremstillingene av naturen grunne i at industrialisering og tap av natur mellom Wergelands og Jacobsens tid tydeliggjorde naturens vitenskapelige dynamikk for sistnevnte forfatter.

Alt i alt vil jeg konkludere med at natursynet i «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» er ulikt. Til tross for at begge diktene uttrykker en verdsetting av naturen på et personlig og religiøst nivå, er deres helhetlige perspektiv på forholdet mellom natur og kultur forskjellig. Spesielt fremstilles naturens egenskaper, samt forhold til teknologi, kunst og samfunn, på ulike måter. Muligens kan dette indikere en sammenheng mellom industrialisering, tap av natur og menneskers persepsjon av naturen.

Refleksjoner over forskningsprosjektet

Forskningen i dette prosjektet har sine begrensninger. Med utgangspunkt i bakgrunnskunnskap om forfatterne, er det sannsynlig at forskjellene mellom «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» gjenspeiler en utvikling over tid. Andre geografiske og kulturelle faktorer kan imidlertid også virke inn. For å vurdere historiske hendelsers betydning for en eventuell endring i synet på natur, kreves det mer forskning. Med andre ord kan ikke dette prosjektet fastslå *hvorfor* naturen fremstilles ulikt i «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner». Videre forskning på dette temaet vil trolig dra nytte av både tekstinterne og mer teksteksterne metoder. I tillegg er det flere sider ved fremstillingen av natur i «Den første Sommerfugl» og «Landskap med gravemaskiner» som kan undersøkes nærmere, for eksempel besjeling av natur, naturens egenvilje og makt, samt forholdet mellom natursyn og naturvitenskaplige fakta. Som tidligere nevnt, kan heller ikke dette prosjektet gi noen helhetlig vurdering av det romantiske eller modernistiske synet på natur. Til tross for forfatternes samfunnsengasjement og påvirkning, er det ikke garantert at deres persepsjon av naturen representerer en større gruppe. I søken etter allmenne oppfatninger ville en kvantitativ metode muligens være bedre egnet.

Dette prosjektet har utforsket menneskets syn på naturen gjennom følelser og lyrikk. I lyrikken står forfatter og leser fritt til å utforske sine mer eller mindre rasjonelle persepsjoner av naturen. Ifølge psykolog og forsker Keith Oatley, er det mye vi enda ikke vet om hvordan skjønnlitteratur påvirker, og påvirkes av, vårt syn på verden. (Biørnstad, 2016) Mer forskning på dette feltet kan ikke bare øke vår forståelse for verdiene til andre samfunn, men også sette egne holdninger i perspektiv. I dette prosjektet har jeg konkludert med at natursynet til Wergeland og Jacobsen var ulikt, og dermed kan vår persepsjon av naturen variere. Kanskje er våre subjektive følelser for naturen av større betydning enn vi tror. Dersom vi ønsker å leve på en planet med stabilt klima og høy biodiversitet, er vi nødt til å gjennomføre drastiske tiltak og endringer. I denne prosessen bør vi være mer oppmerksomme på hvordan subjektive følelser påvirker tilsynelatende rasjonelle valg vi tar.

Kilder

Abusland, Å., Nagel, J., Solbakken, H. M., Nyhus, J. Ø., Engan, O., Lindtner, F. (2020, 30. november). *Tekster om naturen og mennesket*. NDLA. [Tekster om naturen og mennesket - Norsk \(SF vg2\) - NDLA](#)

Alnes, J. H. (2020, 9. desember). *Hermeneutikk*. snl.no. Hentet 27. februar 2022 fra <https://snl.no/hermeneutikk>

Andersen, P. T., Mose, G., Norheim, T. (red.). (2012). *Litterær analyse – En innføring*. Pax forlag.

Artsdatabanken. (2019, 7. mai). *Naturskogsdynamikk*. <https://www.artsdatabanken.no/Pages/235255/Naturskogsdynamikk>

Biørnstad, L. (2016, 26. juli). *Skjønnlitteratur kan gjøre oss mer empatiske*. Forskning.no. [Skjønnlitteratur kan gjøre oss mer empatiske \(forskning.no\)](#)

Børresen, P. F., Jomisko, A. L., Longva, I. C., Sørhaug, J. O., Aasbrenn, I. (2021). *Appell – Vg2, Vg3 SF*. Gyldendal.

Dahl, Ø. (2018, 20. desember). *Dynamisk kulturforståelse*. NDLA. <https://ndla.no/article/11828>

Egeland, L. (2020, 2. juni). *Et lite stykke natur i byen – En dynamisk tilnærming til vegetasjonsdesignet på Østre parkdrag i Oslo*. NMBU. <https://hdl.handle.net/11250/2712113>

Hagen, E. B. (2021, 21. april). *modernisme - litteratur*. snl.no. Hentet 26. januar 2022 fra <https://snl.no/modernisme - litteratur>

Hagen, E. B. (2022, 7. mars). *romantikken – litteratur*. snl.no. Hentet 31. mars 2022 fra <https://snl.no/romantikken - litteratur>

Karlsen, O. (Red). (1993) *Frøkorn av ild - om Rolf Jacobsens forfatterskap*. Landslaget for norskundervisning (LNU) Cappelens forlag. [Frøkorn av ild : om Rolf Jacobsens forfatterskap \(nb.no\)](#)

Kittang, A., Aarseth, A. (1998). *Lyriske strukturer – Innføring i diktanalyse*. Universitetsforlaget.

Myklebust, E. (2020, 20. februar). *Rolf Jacobsen*. Allkunne.

<https://www.allkunne.no/framside/biografier/j/rolf-jacobsen/93/11315/>

Reed, B. M. G., (2018, 31. mai). *Besjelingens åpenbare begrensinger – Økokritiske refleksjoner over dikt om antropomorfe trær* (ISSN: 2464-4137). Idunn.no.

<https://doi.org/10.18261/issn.2464-4137-2018-01-03>

Sejersted, J. M. (2021, 10. september). *Henrik Wergeland*. snl.no. Hentet 1. februar 2022 fra

https://snl.no/Henrik_Wergeland

SNL. (2018, 1. november) *Statsborgeren*. Hentet 16. mars 2022 fra

<https://snl.no/Statsborgeren>

Stengrundet, E. (2018) *Opprørets variasjoner - Autoritetstematikk i fire dikt av Wergeland*.

(ISBN: 978-82-8380-012-8). Høgskolen i Innlandet. [https://brage.inn.no/inn-](https://brage.inn.no/inn-xmloi/bitstream/handle/11250/2569322/Elin%20Stengrundet%20150618.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

[xmloi/bitstream/handle/11250/2569322/Elin%20Stengrundet%20150618.pdf?sequence=1&is](https://brage.inn.no/inn-xmloi/bitstream/handle/11250/2569322/Elin%20Stengrundet%20150618.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
[Allowed=y](https://brage.inn.no/inn-xmloi/bitstream/handle/11250/2569322/Elin%20Stengrundet%20150618.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

Wegger, I. K., Havstam, H. (2022, 1. mars). *Dette må du vite om FNs klimapanelers nye*

rapport. FN.no. Hentet fra [https://www.fn.no/nyheter/dette-maa-du-vite-om-fns-klimapanelers-](https://www.fn.no/nyheter/dette-maa-du-vite-om-fns-klimapanelers-nye-rapport)
[nye-rapport](https://www.fn.no/nyheter/dette-maa-du-vite-om-fns-klimapanelers-nye-rapport)

Wærp, H. H. (2019, 23. mai). *Rolf Jacobsen*. snl.no. Hentet 1. februar 2022 fra

https://snl.no/Rolf_Jacobsen

Ystad, V. (2009, 13. februar). *Henrik Wergeland*. snl.no. Hentet 16. mars 2022 fra

https://nbl.snl.no/Henrik_Wergeland

Vedlegg

Jacobsen, R. (1954). *Hemmelig liv*. Gyldendal norsk forlag.

<https://www.nb.no/items/9110d5b67815ff03d0dd9aae46081473?page=7&searchText=grave maskiner>

Wergeland, H. (1837, 20. april). Den første Sommerfugl. *Statsborgeren*, dikt, s. 170-173.

<https://www.nb.no/items/d3a3ba91988234f6088db2abe6e3b7af?page=1&searchText=Statsborgeren%20sommerfugl>